

УДК 373.3

DOI <https://doi.org/10.32782/apv/2022.1.2.24>

Олена ПІДСОСОННА

аспірант, Глухівський національний педагогічний університет імені Олександра Довженка, вул. Києво-Московська, 24, м. Глухів, Сумська область, Україна, 41400

ORCID: 0000-0002-7359-1409

Людмила БІРЮК

доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри педагогіки і психології початкової освіти, Навчально-науковий інститут педагогіки і психології Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка, вул. Києво-Московська, 24, м. Глухів, Сумська область, Україна, 41400

ORCID: 0000-0003-4940-4228

Бібліографічний опис статті: Підсосонна, О., Бірюк, Л. (2021). Аналіз зарубіжного і вітчизняного досвіду формування наскрізних умінь у молодших школярів. *Acta Paedagogica Volynienses*, 1, 154–160, doi: <https://doi.org/10.32782/apv/2022.1.2.24>

АНАЛІЗ ЗАРУБІЖНОГО І ВІТЧИЗНЯНОГО ДОСВІДУ ФОРМУВАННЯ НАСКРІЗНИХ УМІНЬ У МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

Статтю присвячено актуальній темі формування *soft skills* у здобувачів освіти, зокрема у молодших школярів. Мета дослідження полягає в аналізі зарубіжного і вітчизняного досвіду формування наскрізних умінь у здобувачів освіти та дослідженні впровадження передового досвіду формування таких умінь у педагогічній практиці українських науковців.

Результати опрацювання досліджень зарубіжних і вітчизняних науковців демонструють необхідність урахування розвитку *soft skills* у процесі набуття предметних знань та ключових компетентностей. Аналіз науково-методичних джерел засвідчив, що всі разом позапредметні компетентності становлять єдиний комплекс і забезпечують плідне навчання і вирішення спільних завдань. У вітчизняній та зарубіжній науковій літературі вони отримали декілька синонімічних назв: *soft skills*, гнучкі вміння, надпредметні компетентності або наскрізні вміння.

Здійснена рефлексія наукових джерел з означеної проблеми, зокрема проаналізовані наукові доробки відомих закордонних науковців, а також нормативних освітніх документів Європейських країн, дають підстави стверджувати, що проблема формування гнучких умінь у здобувачів освіти актуальна, саме тому навчальні заклади у всьому світі намагаються вирішити означену проблему ще на етапі формування навчальних програм.

Аналіз законодавчих освітніх документів України засвідчив, що сучасні освітні реформи в Україні приділяють належну увагу питанню формування наскрізних умінь здобувачів освіти, особливо після переходу початкової школи на освітню діяльність за Концепцією «Нова українська школа».

У статті також висвітлено погляди вітчизняних науковців на проблему формування наскрізних умінь у молодших школярів. До першочергових у контексті формування наскрізних умінь дослідники відносять такі: комунікабельність, критичне мислення, емоційний інтелект, креативність, здатність навчатися протягом усього життя.

Ключові слова: наскрізні вміння, гнучкі вміння, *soft skills*, молодші школярі, навчальна програма.

Olena PIDSOSONNA

Postgraduate Student, Oleksandr Dovzhenko Hlukhiv National Pedagogical University, Kyievo-Moskovska str., 24, Hlukhiv, Sumy region, Ukraine, 41400

ORCID: 0000-0002-7359-1409

Lyudmyla BIRYUK

Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Head of the Department of Primary Education Pedagogy and Psychology, Pedagogy and Psychology Institute of the Oleksandr Dovzhenko Hlukhiv National Pedagogical University, Kyievo-Moskovska str., 24, Hlukhiv, Sumy region, Ukraine, 41400

ORCID: 0000-0003-4940-4228

To cite this article: Pidosonna, O., Biryuk, L. (2021). Analiz zarubizhnoho i vitchyznianoho dosvidu formuvannia naskriznykh umin u molodshykh shkoliariv [Analysis of foreign and Ukrainian experience of forming primary school pupils' soft skills]. *Acta Paedagogica Volynienses*, 1, 154–160, doi: <https://doi.org/10.32782/apv/2022.1.2.24>

ANALYSIS OF FOREIGN AND UKRAINIAN EXPERIENCE OF FORMING PRIMARY SCHOOL PUPILS' SOFT SKILLS

The article deals with the topical issue of pupils' soft skills formation, in particular in primary school. The purpose of the study is to analyze foreign and Ukrainian experience in forming pupils' soft skills in students and to study implementing the best techniques in soft skills formation in the pedagogical practice of Ukrainian scientists.

The results of the researching foreign and Ukrainian scientists demonstrate the need to take into account the soft skills development in the process of acquiring subject knowledge and key competencies. The analysis of scientific and methodical sources showed that all together extracurricular competencies form a single complex and provide fruitful learning and solving joint problems. They have received several synonymous names in Ukrainian and foreign scientific literature: soft skills, flexible skills, cross-curricular competencies or cross-cutting skills.

The reflection of scientific sources on the mentioned problem, in particular the analyzed scientific achievements of great foreign scientists, as well as normative educational documents of European countries, give grounds to say that the issue of developing pupils' soft skills is relevant, that is why educational institutions around the world are trying to solve this problem at the stage of creating curriculum.

The analysis of legislative educational documents of Ukraine showed that modern educational reforms in Ukraine pay due attention to the forming pupils' cross-cutting skills, especially after the transition of primary school to educational activities under the Concept of "New Ukrainian School".

The article also highlights the views of Ukrainian scientists on the problem of forming primary school pupils' soft skills. Among the priorities in the context of forming the primary school pupils' cross-cutting skills, researchers include: sociability, critical thinking, emotional intelligence, creativity, the ability to learn throughout life.

Key words: end-to-end skills, flexible skills, soft skills, primary school pupils, curriculum.

Актуальність проблеми. Зміни, що відбуваються в системі освіти на сучасному етапі, зумовлені встановленням нових освітніх орієнтирів та вимог до професійної діяльності. Ця трансформація спрямовує всі дисципліни, що вивчаються в закладах освіти, в русло не тільки професійного, а й особистісного розвитку здобувачів освіти. Соціальний, а не когнітивний інтелект, соціальні навички та вміння (soft skills), а не лише предметні знання оцінюються фахівцями (соціологами, антропологами, психологами, маркетологами) як вирішальний фактор особистої успішності, вдалого працевлаштування і кар'єрного зростання, що знайшло відображення і в освітніх стандартах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Освітні установи в різних країнах по-різному вирішують задачу формування soft skills за допомогою навчальних дисциплін, але про необхідність зміни освітніх програм з метою орієнтації їх на soft skills зазначає велика кількість зарубіжних учених N. Brooks, T. Greer, S. Morris, H. Nadiyanto, A. Mukminin, N. Arif, N. Fajaryani, A. Habibi, B. Ritter, E. Small, J. Mortimer, M. Robles, L. Sisson, A. Adams та ін.

Вітчизняні науковці Н. Лошкарьова, О. Савченко, В. Паламарчук розробили спеціальні

програми розвитку вмінь учнів початкової школи. Проблему вивчення особливостей формування soft skills у різних контекстах висвітлювали у своїх працях Т. Алексеєнко, О. Безпалько, В. Болгаріна, Т. Василькова, М. Галагузова, Н. Гишко, І. Зверева, А. Капська, Л. Коваль, О. Кононко, Л. Міщик, Л. Новікова, А. Рижанова, Л. Штефан та інші.

У нормативних документах України (Державна національна програма «Освіта» («Україна ХХІ століття»), Закон України «Про освіту», Державний стандарт початкової освіти) питанням формування soft skills також приділяється належна увага, особливо після переходу початкової школи на освітню діяльність за Концепцією Нової Української Школи.

Навчальні заклади у всьому світі намагаються вирішити проблему розвитку гнучких умінь ще на етапі формування навчальних програм, про що свідчать твердження авторів із різних країн: «It is worth modifying the study program so as to put more emphasis on soft competencies and support the development of various forms of extra activities of students. Attention was also paid to the importance of didactic competencies, which on the one hand raise the self-esteem of students, and on the other, increase the chance

of finding a good job» (Cichon, Piotrowska, 2018: 83). Необхідно намагатися змінити навчальні програми з метою приділення більшої уваги soft skills і використовувати різні форми додаткових видів діяльності здобувачів освіти» (переклад наш – *О.В.*).

Мета статті полягає в аналізі зарубіжного і вітчизняного досвіду формування наскрізних умінь у здобувачів освіти та дослідженні впровадження передового досвіду формування наскрізних умінь у педагогічній практиці українських науковців.

Виклад основного матеріалу дослідження. Серед основних важливих тенденцій розвитку освіти у XXI столітті, які можуть певною мірою вирішити актуальні освітні проблеми, зарубіжна педагогіка значне місце відводить розвитку так званих «soft skills», що складаються з універсальних, функціональних компетентностей, які дають особистості можливість адаптуватися в навколишньому середовищі та досягати успіху незалежно від специфіки фахової діяльності й напрямку, в якому працює людина.

Становлення української державності, побудова громадянського суспільства, інтеграція України у світове та європейське співтовариство також передбачають орієнтацію на людину нового покоління, її загальну культуру і визначають основні пріоритети реформування та модернізації освітнього процесу. У сучасному світі, в якому особливої цінності набувають інтелект, творчість, інформація, інноваційні технології, роль компетентної особистості в забезпеченні суспільного прогресу є беззаперечною.

Усі разом позапредметні компетентності становлять єдиний комплекс, що забезпечує плідне навчання і вирішення спільних завдань. У вітчизняній та зарубіжній науковій літературі вони отримали декілька синонімічних назв: soft skills, гнучкі вміння, надпредметні компетентності або наскрізні вміння.

Гнучкі вміння є новим результатом освіти, функція яких полягає в тому, щоб забезпечити взаємозв'язок навчальних результатів з особистісними якостями і здатностями учнів, які потрібні для життєвого успіху і досягнення всіх компетентностей. Орієнтування на наскрізні вміння забезпечує рівновагу між знаннями, вміннями, ставленнями учнів та їхніми реальними життєвими потребами. Наскрізні вміння

служать підставою для інтеграції освітніх галузей.

Про необхідність урахувати розвиток soft skills у процесі набуття предметних знань та професійних компетентностей демонструють результати значущих досліджень, які проводяться в різних країнах світу. Так, у ході дослідження, виконаного Гарвардським університетом спільно з Фондом Карнегі та Стендфордським науково-дослідним інститутом, встановлено, що успіх у професійній сфері на 75–85% залежить саме від рівня сформованості soft skills і лише на 15–25% – від професійних предметних компетентностей, або hard skills (Robles, 2012). Це підтверджують і дані, отримані L. Sisson (Sisson, Adams, 2013).

R. Gaines, M. Mohamed обґрунтовують рівну значущість для випускника як власне предметних знань, так і здатності їх застосовувати, яка фактично і є комплексом soft skills. Саме тому, працюючи над створенням освітньої парадигми XXI століття, дослідники зазначають, що досвід організації окремих навчальних курсів для формування soft skills позапредметним контекстом виявився малоуспішним, і наголошують на тому, що більш ефективнішим способом є їх розвиток у процесі вивчення загальних дисциплін (Mohamed, Abdullah, Dom, 2017).

Британська платформа інтернет-навчання SkillsYouNeed виділяє персональні вміння (тайм-менеджмент, саморозвиток, управління емоціями та навіть організація харчування, догляду за тілом, спортивних тренувань, ефективного сну) й інтерперсональні (комунікація, робота в команді, ведення переговорів, конфлікт-менеджмент), лідерські здібності, проведеної презентацій, а також письменницьку майстерність і базові математичні знання.

У Європейських країнах формуванню гнучких умінь (soft skills) приділяється значна увага. Так, у документах ЄС (Commisson staff working document, Accompanying the document Proposal for a council recommendation on Key Competences for Life Long Learning, The European Qualifications Framework, Rethinking Education, (ESCO)) соціальна компетентність особистості, в контексті якої дитина набуває гнучких умінь, вважається ключовою, її формуванням займаються ще з раннього віку. Прикладом таких заходів є розроблена та впроваджена Стратегія розвитку компетентностей в Євро-

пейському союзу (EOCD Skills Strategy) та прогноз затребуваних компетентностей у європейських країнах (Skills for Europe's future: anticipating occupational skill needs).

У нормативних документах України (Державна національна програма «Освіта» («Україна XXI століття»), Закон України «Про освіту», Державний стандарт початкової освіти) питанням формування soft skills також приділяється належна увага, особливо після переходу початкової школи на освітню діяльність за Концепцією «Нова українська школа» (далі – НУШ).

Реформа Нової української школи, що стартувала в нашій країні з 2017 року, враховує та передбачає запровадження компетентнісного підходу до навчання в школах низкою ключових компетентностей, зокрема: громадянських і соціальних, пов'язаних з ідеями демократії, справедливості, рівності, прав людини, добробуту, здорового способу життя, з усвідомленням рівних прав і можливостей. Реалізація зазначеного підходу лише зараз намагається врахувати розвиток наскрізних умінь у здобувачів освіти.

Проаналізуємо законодавчі освітні документи України щодо впровадження напряму розвитку гнучких умінь у здобувачів освіти.

Закон України «Про освіту» (2017) визначає, що освіта є основою інтелектуального, духовного, фізичного і культурного розвитку особистості, її успішної соціалізації, економічного добробуту, запорукою розвитку суспільства, об'єднаного спільними цінностями і культурою, та держави (Закон України «Про освіту», 2017).

Із Концепції НУШ (2016) спільними для всіх компетентностей є так звані наскрізні вміння: читання з розумінням, вміння висловлювати власну думку усно і письмово, критичне та системне мислення, здатність логічно обґрунтовувати позицію, творчість, ініціативність, вміння конструктивно керувати емоціями, оцінювати ризики, приймати рішення, розв'язувати проблеми, здатність співпрацювати з іншими людьми (Концепція Нової української школи, 2016).

Згідно з Державним стандартом початкової освіти та Концепції НУШ особливе місце в процесі розвитку особистості учня молодших класів відводиться формуванню ключових компетентностей та наскрізних умінь. Тому першочергова увага вчителів приділяється тим фор-

мам, методам, засобам і технологіям, які через наскрізні вміння забезпечать формування ключових компетентностей молодших школярів.

Аналіз Державного стандарту початкової освіти (2018) дозволив визначити, що до наскрізних умінь відносяться: комунікабельність, емоційний інтелект, мислення «результатами» і «процесами», робота з технологіями, організаторські здібності, інтелектуальна грамотність, лідерство і багато інших. Розвивати їх можна безпосередньо під час уроку і в позанавчальній діяльності (Державний стандарт початкової освіти, 2018).

У новому Законі України «Про повну загальну середню освіту» (2020) також наголошується на необхідності формування наскрізних умінь, зокрема: всебічного розвитку, навчання, виховання, виявлення обдарувань, соціалізації особистості, здатної до життя в суспільстві та цивілізованій взаємодії з природою, що має прагнення до самовдосконалення і здобуття освіти впродовж життя, готова до свідомого життєвого вибору та самореалізації, відповідальності, трудової діяльності та громадянської активності, дбайливого ставлення до родини, власної країни, довкілля, спрямування своєї діяльності на користь іншим людям і суспільству (Закон України «Про повну загальну середню освіту», 2020).

Професійний стандарт «Вчитель початкових класів закладу загальної середньої освіти (2020), розроблений на основі функціональних обов'язків педагога, передбачає зміну стереотипів формування професійної компетентності та професійних якостей вчителів початкових класів як її основи. Проведений аналіз стандарту виявив низку гнучких умінь, що мають бути сформовані відповідно до трудових функцій педагога.

Аналіз документу «Методичні рекомендації для експертів Національного агентства щодо застосування Критеріїв оцінювання якості освітньої програми» дає підстави стверджувати, що soft skills включає вміння комунікації, лідерство, здатність брати на себе відповідальність і працювати в критичних умовах, вміння полагоджувати конфлікти, працювати в команді, управляти своїм часом, розуміння важливості дедлайнів, здатність логічно і системно мислити, креативність тощо. ЗВО повинен мати свою політику стосовно розвитку soft

skills у здобувачів вищої освіти та викладачів (через систему професійного розвитку/підвищення кваліфікації).

Аналіз наукових праць вітчизняних науковців (О. Савченко, Н. Казьмірчук, О. Жовнич, І. Стахова, С. Залужна) дозволив виокремити актуальні положення з досліджуваного питання формування наскрізних умінь у молодших школярів.

На переконання О. Савченко, у молодших школярів мають бути сформовані такі гнучкі вміння: організаційні (підготовка до сприймання матеріалу, робота в потрібному темпі, організація робочого місця тощо); загальнопізнавальні (чітко висловлювати свою думку, спілкуватися під час виконання групових і колективних навчальних завдань); інформаційні (вміння аналізувати навчальний матеріал, порівнювати його, виділяти головне, встановлювати взаємозв'язки, робити висновок з пояснення вчителя); контрольно-оцінні (здійснювати взаємоперевірку, визначати, які судження правильні, а які неправильні, висловлювати оцінні судження) (Савченко, 2004: 34). Дослідниця Н. Гишка виділяє такі необхідні гнучкі вміння, що мають бути сформовані у молодших школярів: уміння організувати своє робоче місце; дотримуватися режиму дня; покроково планувати свої дії; доводити роботу до логічного завершення, творчо підходити до вирішення всіх завдань, відстоювати свою думку (Гишка, 2009).

На основі досліджень провідних компаній та науковців Н. Казьмірчук, О. Жовнич, І. Стахова визначили п'ять ключових умінь, необхідних молодшому школяреві, зокрема: креативність (уміння творчо підходити до виконання будь-яких завдань, генерувати оригінальні рішення); емоційний інтелект (здатність розуміти та контролювати свої емоції, розуміти почуття інших, уміти знаходити підхід до людей різного віку та різних можливостей); вміння організувати свій робочий час (слідкувати за режимом дня, використовувати час раціонально), вміння презентувати себе (чітко та лаконічно висловлювати свою думку, толерантно відстоювати свою позицію), вміння

управляти інформацією (вміння аналізувати інформацію, виділяти головне, порівнювати, шукати взаємозв'язки) (Казьмірчук та ін., 2020).

Експерт з альтернативної освіти, директор та співавтор альтернативної школи DEC Life School С. Залужна з досвіду роботи в школі наголошує на важливості формування і «твердих», і «гнучких» умінь розвитку особистості, яка буде жити в непередбачуваному світі майбутнього. Зазначені вміння взаємодоповнюють один одного і роблять розвиток дитини комплексним. Дослідниця акцентує увагу на 5-ти вміннях, що допоможуть дитині стати затребуваною в майбутньому, таких, як: адаптивність, креативність, критичне мислення, емоційний і соціальний інтелект, лідерські якості, life long learning (здатність навчатися протягом усього життя) (Залужна, 2019).

Висновки і перспективи подальших досліджень. Наскрізні вміння є новим результатом освіти, функція яких полягає в тому, щоб забезпечити взаємозв'язок навчальних результатів з особистісними якостями і здатностями учнів, які потрібні для життєвого успіху і досягнення всіх компетентностей. Орієнтування на гнучкі вміння забезпечує рівновагу між знаннями, вміннями, ставленнями учнів та їхніми реальними життєвими потребами. Наскрізні вміння слугують підставою для інтеграції освітніх галузей.

Аналіз науково-методичних джерел засвідчив, що гнучкі вміння вже міцно посіли своє місце серед суто професійних компетенцій, однак рівень їхньої сформованості рідко оцінюють під час навчальних занять. Питання об'єктивного виміру якості цієї групи умінь досі залишається відкритим. Існують методики з формування означених умінь і в закордонній, і у вітчизняній освітній практиці, але поки що вони не стали класичними, оскільки вчені постійно їх удосконалюють, намагаючись зробити більш точними та зручними.

Перспективи подальших наукових розвідок пов'язуємо з визначенням і конкретизацією моделі формування наскрізних умінь у молодших школярів.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Brooks N.G., Greer T.H., Morris S.A. Information systems security job advertisement analysis: Skills review and implications for information systems curriculum. *Journal of Education for Business*. 2018. № 93 (5). P. 213–221. URL: <https://doi.org/10.1080/08832323.2018.1446893>

2. Designing management curriculum for workplace readiness: developing students' soft skills / B.A. Ritter et al. *Journal of Management Education*. 2018. № 42 (1). P. 80–103. URL: <https://doi.org/10.1177/1052562917703679>
3. Cichon M., Piotrowska I. Level of academic and didactic competencies among students as a measure to evaluate geographical education and preparation of students for the demands of the modern labor market. *Quaestiones Geographicae*. 2018. № 37 (1). P. 73–86. URL: <https://content.sciendo.com/view/journals/quageo/37/1/article-p73.xml>
4. Robles M.M. Executive perceptions of the top 10 soft skills needed in today's workplace. *Business Communication Quarterly*. 2012. 75 (4). P. 453–465. URL: <https://doi.org/10.1177/1080569912460400>
5. Sisson L.G., Adams A.R. Essential hospitality management competencies: The importance of soft skills. *Journal of Hospitality and Tourism Education*. 2013. 25 (3): P. 131–145. URL: <https://doi.org/10.1080/10963758.2013.826975>
6. Mohamed A.M., Abdullah D., Dom T.N. M. Soft skills of dental students' competence: What is important for patients and how do students fare? *World Journal of Dentistry*. 2017. 8 (3). P. 157–163. URL: <https://ukm.pure.elsevier.com/en/publications/soft-skills-of-dental-students-competence-what-is-important-for-p>
7. Закон України «Про освіту». 2017. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>
8. Концепція Нової української школи. 2016. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf>
9. Державний стандарт початкової освіти. 2018. URL: <http://dano.dp.ua/attachments/article/303/Державний%20стандарт%20початкової%20освіти.pdf>
10. Закон України «Про повну загальну середню освіту». 2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/463-20#Text>
11. Савченко О.Я. Уміння вчитися як ключова компетентність загальної середньої освіти. Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи: бібліотека з освітньої політики / під заг.ред. О.В. Овчарук. Київ : К.І.С., 2004. С. 34–46.
12. Гишка Н. Формування загально-навчальних умінь та навичок в учнів початкових класів. *Наукові випуски. Серія : «Педагогіка»*. 2009. № 1. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/formuvannya-zagalnonavchalnih-umin-ta-navichok-v-uchniv-pochatkovih-klasiv/viewer>
13. Казьмірчук Н.С., Жовнич О.В., Стахова І.А. Театр природи як засіб формування soft skills в учнів початкових класів. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія : «Педагогіка і психологія»*. 2020. № 61. С. 23–30.
14. Залужна С. Hard Soft skills: 5 навичок, які допоможуть дитині стати затребуваною у майбутньому. *DEC life school*. 11.10.2019. URL: <https://declifeschool.com.ua/hard-soft-skills-5-navichok-yaki-dopomozhut-ditini-stati-zatrebuvanoju-u-majbutnomu/>

REFERENCES:

1. Brooks N. G., Greer T. H., Morris S. A. Information systems security job advertisement analysis: Skills review and implications for information systems curriculum. *Journal of Education for Business*. 2018. № 93 (5). P. 213–221. URL: <https://doi.org/10.1080/08832323.2018.1446893>
2. Ritter B. A., Small E. E., Mortimer J. W., Doll J. L. Designing management curriculum for workplace readiness: developing students' soft skills. *Journal of Management Education*. 2018. № 42 (1). P. 80–103. URL: <https://doi.org/10.1177/1052562917703679>
3. Cichon M., Piotrowska I. Level of academic and didactic competencies among students as a measure to evaluate geographical education and preparation of students for the demands of the modern labor market. *Quaestiones Geographicae*. 2018. № 37 (1). P. 73–86. URL: <https://content.sciendo.com/view/journals/quageo/37/1/article-p73.xml>
4. Robles M. M. Executive perceptions of the top 10 soft skills needed in today's workplace. *Business Communication Quarterly*. 2012. 75 (4): P. 453–465. URL: <https://doi.org/10.1177/1080569912460400>
5. Sisson L. G., Adams A. R. Essential hospitality management competencies: The importance of soft skills. *Journal of Hospitality and Tourism Education*. 2013. 25 (3): P. 131–145. URL: <https://doi.org/10.1080/10963758.2013.826975>
6. Mohamed A. M., Abdullah D., Dom T. N. M. Soft skills of dental students' competence: What is important for patients and how do students fare? *World Journal of Dentistry*. 2017. 8 (3). P. 157–163. URL: <https://ukm.pure.elsevier.com/en/publications/soft-skills-of-dental-students-competence-what-is-important-for-p>
7. Закон України «Про освіту» (2017). [Law of Ukraine «On Education»] URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19> [in Ukrainian].
8. Kontseptsiia Novoi ukrainskoi shkoly (2016). [The concept of the New Ukrainian school] URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf> [in Ukrainian].
9. Derzhavnyi standart pochatkovoї osvity (2018). [State standard of primary education] URL: <http://dano.dp.ua/attachments/article/303/Державний%20стандарт%20початкової%20освіти.pdf> [in Ukrainian].

10. Zakon Ukrainy «Pro povnu zahalnu seredniu osvitu» (2020). [Law of Ukraine «On Complete General Secondary Education»] URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/463-20#Text> [in Ukrainian].
11. Savchenko, O. Ya. *Uminnia vchytyisia yak kliuchova kompetentnist zahalnoi serednoi osvity. Kompetentnisnyi pidkhid u suchasni osviti: svitovi dosvit ta ukraïnski perspektivy: biblioteka z osvithoi polityky* (2004) [*Ability to learn as a key competence of general secondary education. Competence approach in modern education: world experience and Ukrainian perspectives: library on educational policy*]. Kyiv: K.I.S. [in Ukrainian].
12. Hyshka, N. *Formuvannia zahalno-navchalnykh umin ta navychok v uchniv pochatkovykh klasiv*. (2009) [Formation of general educational skills and abilities in primary school students]. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/formuvannya-zagalnonavchalnih-umin-ta-navichok-v-uchniv-pochatkovih-klasiv/viewer> [in Ukrainian].
13. Kazmirchuk, N.S., Zhovnich, O.V., Stakhova, I.A. *Teatr pryrody yak zasib formuvannia soft skills v uchniv pochatkovykh klasiv*. (2020) [*Theater of nature as a means of forming soft skills in primary school students*]. Vinnitsa: Naukovi zapysky. [in Ukrainian].
14. Zaluzhna, S. *Hard Soft skills: 5 navychok, yaki dopomozhut dytyni staty zatrebuvanoiu u maibutnomu* (2019) [*Hard Soft skills: 5 skills that will help your child become in demand in the future*]. DEC life school. URL: <https://declifeschool.com.ua/hard-soft-skills-5-navichok-yaki-dopomozhut-ditini-stati-zatrebuvanoyu-u-majbutnomu/> [in Ukrainian].